

PRAVOPISNA NEUSTALJENOST ZLOŽENK IN KRATIC V SODOBNEM LITERARNEM DISKURZU

Mateja Curk

Uvod

Glede na to, da veliko pravopisnih zadreg izvira iz stika slovenščine z drugimi jeziki, v prispevku predstavljamo nekatere značilnosti rabe prevzetih besed in besednih zvez (zlasti z vidika zapisa skupaj ali narazen), ki v pisnem jeziku bodisi odražajo jezikovno neustaljenost bodisi predstavljajo odklone od sistemskih jezikovnih vzorcev. Primere tovrstne rabe ponazorimo z zgledi, rabljenimi v posameznih slovenskih prozih, zlasti tistih, ki so nastala po letu 2000, katerih avtorji pripadajo srednji in mlajši generaciji literarnih ustvarjalcev in pri katerih je opazna težnja po posnemanju značilnosti govorice sodobnih družbenih okolij.¹ V literarnem diskurzu, ki z namenom doseganja specifičnega učinka zavestno odstopa od standardnega jezika, med drugim opazamo tudi posnemanje značilnosti, kot je pojavljanje nestabilnih, dvojnih ali celo več oblik, ki je značilno zlasti za besede, prevzete v novejšem času (Šabec 2006: 209). Med specifike rabe prevzetih besed in besednih zvez sodi tudi zanje načeloma bolj značilna raba v govorjenih (pogovornih) različicah slovenščine, kar pravopisno obravnavo izrazne ravni (zapisa) prevzetih besed in besednih zvez v širšem smislu navezuje na raziskovanje razmerja med knjižnim (prestižno in najzahtevnejšo zvrstjo) in primarno govorjenim (družbeno in regionalno pogojenim) jezikom (prim. Tivadar 2012: 205).

Pravopisna razrešitev vprašanj, povezanih z zapisom prevzetih besed in besednih zvez, predstavlja še toliko večji izziv, saj opazamo, da se novejšje prevzete besede in besedne zveze v sodobnem času pojavljajo tudi v zapisanih besedilih, in sicer zlasti v tistih, za katera se zdi, da govorjene različice slovenščine v sodobnem času nanje opazneje vplivajo. Med njimi izpostavljamo primer funkcijskozvrstno raznolikih besedil, objavljenih na svetovnem spletu, in posameznih prozih besedil literarnega diskurza iz novejšega obdobja, ki jih pomembno

1 Natančneje smo pregledali govornice literarnih oseb v naslednjih prozih delih: *Fužinski bluz – Vera Višnar*, Peter Sokič, Igor Ščinkovec, Janina Paškovič (Andrej E. Skubic, 2001), *Ata je spet pijan – Ata Čatko* (Dušan Čater, 2002), *Čefurji raus! – Marko Đorđić* (Goran Vojnović, 2008), *Jugoslavija, moja dežela – Vladan Borojević* (Goran Vojnović, 2012). Pri empiričnem pregledu je bila uporabljena metoda ekscerpiranja posameznih jezikovnih prvin.

zaznamuje posnemanje značilnosti govoric raznolikih družbenih okolij. Relevantnost obravnave vprašanj, v širšem smislu, kot rečeno, povezanih z razmerjem med pisnim in govornim jezikom, v okviru pravopisne tematike dokazujejo značilnosti jezikovne rabe v zapisanem literarnem diskurzu, ki v okviru tradicionalne predstave o jeziku literarnega kanona sledi zakonitostim standardnega (prestižnega) jezika (Stabej 2010: 299). V novejšem času pa tudi ta vrsta diskurza izkazuje določene odklone od standardizirane različice slovenskega jezika, ki v teoriji o sociolektih predstavljajo značilnosti posamezne vrste sociolekta (gl. Skubic 2005). Z odmikom od v literaturi prevladujočega standardnega jezika posamezna prozna dela pokažejo, da standardni jezik ni edina jezikovna izbira in obenem se avtorji z jezikom, ki v večji meri zrcali jezikovno resničnost, saj uporablja družbenemu okolju prilagojen jezikovni aparat, odzivajo na spremembe jezikovnega izraza v sodobni družbi (gl. Aitchison 1991). Na zahtevnost težnje po ulovljivosti jezikovnih sprememb, ki v pisni jezik prihajajo iz prvotno govornih različic slovenščine, v priročnikih, kot je pravopisni slovar, bomo opozorili v analitičnem delu prispevka, v katerem na primeru rabe prevzetih besed in besednih zvez analiziramo enega od literarnih načinov posnemanja govoric sodobnih družbenih okolij.

1 Prevzete besede in besedne zveze v procesu standardizacije

Izhajajoč iz ideje o splošno- ali knjižnopogovornem jeziku, ki naj bi, kot je v teoretični zamisli te socialne zvrsti predpostavljala J. Toporišič, omogočal stalno oživljanje strukture zbornega jezika ter jo brani(l) okostenevanja in prevelike razdalje do živega vsakdanjega jezika (Toporišič 2000: 16–19), so se jezikoslovci na začetku 21. stoletja ponovno ukvarjali s procesom **standardizacije jezika**. »Standardizacija knjižnega jezika« je v novejših razpravah razložena kot »družbeni postopek, v katerem družba najizrecneje začne nadzorovati podobo lastnega jezika in se opredeljevati do pojavov lastne raznolikosti« (Skubic 2005: 15).²

Pri razpravljanju o vprašanih standardizacije prevzetih besed in besednih zvez se lahko opremo na v sociolingvistiki splošno sprejeto trditev, da je vsak standardni jezik zasnovan na trdni in splošno znani normi z ene ter prožni ustaljenosti z druge strani (Peti-Stantić in Langston 2013: 87). Ob tem je treba omeniti tudi nekoliko manj opazno spoznanje, da ti jezikovni značilnosti istočasno predstavljata nujno in stalno dialektično napetost v odnosu do tega, kar je normirano v standardnem jeziku, tj. tistega, kar v njem že obstaja, in tega, kar »trka na vrata standarda«, novega, ki pripada področju jezikovnih sprememb (prav tam). V zvezi s tem Peti-Stantić in Langston poudarjata, da so tako v sociolingvistični literaturi kot v javnosti 1) norme pogosto razumljene kot niz predpisov in omejitev, medtem ko je prožna ustaljenost razumljena kot značilnost, ki omogoča stilno diferenciacijo; veliko manj pa je

2 Za opazovanje procesov jezikovne standardizacije se danes, kot piše Skubic, uporablja Haugenovo ločevanje štirih ključnih dejavnikov: 1) *izbira koda* (narečja oziroma govorice družbene skupine), ki bo podlaga za knjižni jezik, 2) njegova *kodifikacija*, tj. normativni opis v slovnica, slovarjih, pravopisih, 3) stilna *prilagoditev* za različne specializirane namene v korpusu dejansko tvorjenih besedil ter 4) *promocija*, predvsem v šolskem sistemu (Haugen 1997, nav. po Skubic 2005: 15).

tistih, ki 2) norme in prožno ustaljenost razumejo kot dve strani iste podobe, tj. standardnega jezika, ki živi med abstrakcijo in podrejanjem oziroma prilagajanjem svojim govorcem (prav tam).³

1.1 Standardizacija prevzetih besed in besednih zvez v pravopisnih priročnikih

Priročniki, ki imajo vlogo neke vrste posrednika med standardizirano jezikovno različico (tj. abstrakcijo) in jezikovno prakso, so pravopisni slovarji in z njimi neposredno povezana pravopisna pravila. Opazujoč potek spreminjanja pravil glede izrazne prilagojenosti v slovenščino prevzetega besedja, ugotavljamo, da so se ta od dopuščanja dveh načinov, torej zapisa tujih lastnih imen »v podomačeni in tuji obliki« (SP 1937, ²1938: § 15), prek zapisa »v tuji obliki ali po domači izgovarjavi« (SP 1962: § 69) pomaknila v smer podomačevanja »večine prevzetih občnih imen«; in enako velja za izjeme, uvrščene v štiri kategorije: mednarodni glasbeni izrazi, redki strokovni in posamezni izrazi, ter večina imen za tehnične izdelke in blagovne znamke (SP 2001: § 168: *disko, džul, folksvagen, kurikulum, rekorder*), kjer je proces podomačevanja morda nekoliko daljši, a prav tako prisoten (SP 2001: §1 61–225).

Kot se je sčasoma izkazalo, teoretično sicer dobro posplošena pravopisna določila od uporabnika zahtevajo poznavanje jezikovnih zakonitosti, nemalokrat pa tudi upoštevanje sociolingvističnih dejavnikov (Bizjak Končar 2012). Ker pa je predpostavko o idealnem jezikovnem uporabniku v praksi težko uresničiti, jezikoslovci ugotavljajo, da v SP 2001 kodificirano pravopisno načelo, da se občne prevzete besede sčasoma v rabi podomačijo (SP 2001: § 168), pri pisanju povzroča težave (gl. Bizjak Končar 2012: 64–65). Na posplošenost pravil, ki le »namignejo«, da se prevzete občne besede sčasoma podomačijo, je opozoril že Pogačnik (2003) in s primeri njihove arbitrarne rabe pokazal, da je »prevzemanje občnih besed v slovenščini povezano izključno z okoliščinami, kontekstom, v katerem se te besede pojavljajo. Odločitev o pisni obliki tuje občne besede torej vedno temelji na arbitrarni odločitvi o stilni ustreznosti« (Pogačnik 2003: 33). Kot eden od pomembnih dejavnikov, ki vplivajo na pogostejše prevzemanje občnih besed in stvarnih imen, je v prispevku izpostavljen proces globalizacije, na kar pa je slovenščina po Pogačnikovem prepričanju odgovorila s prevodnimi oblikami:

Prevzemanja občnih besed in stvarnih imen se v slovenščini izogibamo ter jih raje prevajamo: *orbitoglavec, medmrežje* (Pogačnik 2003: 45, ležeče v izvirniku).

3 Na drugi omenjeni način norme in prožno ustaljenost razumejo tisti, ki poudarjajo, da je norma standardnega jezika samo nadpomenka, skupno ime za niz delnih norm, od katerih je z vsako normiran posamezni del celote, in kako je zlasti prožna ustaljenost tista značilnost, ki odpira možnosti za spreminjanje nevtralnosti jezikovnega standarda, zlasti na področju leksikalno-semantične in stilistične norme, o čemer lahko razpravljamo z normativnega stališča (Peti-Stantič in Langston 2013: 87).

Izjema, ki jo predvideva Pogačnik, so podomačeni izrazi:

Zaradi stilnega učinka ali piščevega mnenja, da je prevod izraza vprašljiv, občne besede prevzemamo tako v podomačeni (izgovoru prilagojeni) kot polcitatni obliki, stvarna imena pa le v polcitatni obliki: *skinhed/skinhead*, *cede/CD*, *jogalyoga*, *internet/Internet* (Pogačnik 2003: 45, ležeče v izvorniku).

1.2 Poleg v kontekstu predstavljenih značilnosti procesa standardizacije ter določil glede prevzetih besed in besednih zvez v dosedanjih pravopisnih priročnikih nas zanima tudi, kaj v zvezi z obravnavano problematiko določajo načela, kot jih jezikoslovci opredeljujejo v sodobnejših pravopisnih razpravah (Dobrovoljc in Jakop 2011).

V splošnem – načela sodobnega pravopisja potrjujejo opažanja o prisotnosti različnih pojavnih oblik prevzetih besed in besednih zvez ter poudarjajo pomembnost predstavljanja več dvojničnih rešitev, ki nakazujejo možnosti razvoja v eno ali drugo smer (n. d.: 90). Nujnost perspektivne oziroma prehodne kodifikacije je utemeljena z zavedanjem o kompleksnosti procesa prevzemanja, »ki ga sooblikujejo različno intenzivni družbeni in jezikovni vplivi, zaradi česar je pogosto nepredvidljiv« (n. d.: 90). Med jezikovne vplive, ki jih v jezikovni praksi odraža odklon od kodifikacije, se uvršča neustaljenost rabe prevzetih besed, med zunajjezikovne vplive pa novejšje jezikoslovne razprave poleg družbenih uvrščajo tudi politične in kulturne dejavnike (Bizjak Končar 2012: 63). Kot potrjujejo izsledki ene novejših raziskav, je vpliv zunajjezikovnih dejavnikov posebej intenziven prav v primeru procesa prevzemanja, kar je posledica raznolikih možnosti medkulturnih vplivov v sodobnem času in hitro spreminjajočih se družbenih razmer (n. d.: 63). Potem ko se je prevzeto izrazje v različnih obdobjih slovenščine razvijalo pod vplivom različnih kulturnih okolij ali jezikov (n. d.: 64),⁴ ima posebno mesto med tujimi jeziki, iz katerih v sodobnem času v slovenščino prevzemamo izrazje, **angleški jezik** – tj. jezik, ki mu v globaliziranem svetu pripada tako posredniška vloga kot tudi vloga prestižnega jezika (prim. Tivadar 2012).

1.3 Glede na vlogo, ki jo ima angleščina v sodobnem svetu, smo bili pri analizi izbranega jezikovnega gradiva pozorni na opazno rabo leksikalnih prvin, prevzetih iz angleškega jezika, v primerjavi s prvinami, prevzetimi iz drugih jezikov. Kljub uvodoma omenjeni načrtnosti izbire zapisa jezikovnih prvin in specifični funkciji, ki jo zaznamovane jezikovne prvine imajo v literarnem diskurzu, na osnovi empiričnega pregleda izbranih proznih del predpostavljamo, da jezik posameznih literarnih del zlasti na leksikalni ravni zrcali širše družbene spremembe, povezane z razširjeno rabo prvin iz angleškega jezika. Z ozirom na to, da razširjenost slednjih potrjujejo tudi sodobni korpusi, ki predstavljajo reprezentativen prikaz značilnosti rabe različnih zvrsti slovenskega jezika,⁵ se naša ponazoritev pravopisnih vprašanj z jezikovnim

4 Vpliv nemškega izrazja je bil najintenzivnejši vse do zatona habsburške monarhije; vpliv drugih južnoslovanskih jezikov se je povečal v obdobju skupne državne tvorbe, tj. v obdobju 1920–1940 in v obdobju po letu 1945 (SFR Jugoslavija); iz francoskega jezika prevzete besede pa odražajo vlogo glavnega jezika kulture in civilizacije, ki jo je francoščina imela v 18. in 19. stoletju (Bizjak Končar 2012: 64).

5 Glej na primer korpus Gigafida.

gradivom, ki predstavo v sodobnem času *pristnega*⁶ slovenskega jezika ustvarja v okviru specifičnega, literarnega diskurza, kaže kot relevantna.

Pri pregledu izbranega gradiva smo opazili, da jezikovna raba, kljub težnji slovenskega jezikoslovja po podomačevanju prevzetih jezikovnih prvin, bolj kot dosledno upoštevanje jezikoslovnih načel nakazuje jezikovno sproščenost, ki se kaže na primer v pojavitvah več različic zapisa posamezne prevzete besede (*džoint, džojnt, ECSTASY, ekstazi, kemp, kamp, TV, tivi, teve, TV-dnevnik, teveprogram*). Namen pričujočega prispevka je to opažanje podkrepiti s primeri rabe prevzetih leksikalnih prvin v izbranem literarnem diskurzu in jih raziskati z vidika predlogov redakcijskih rešitev te problematike v slovarju z normativnim značajem (Dobrovoljc in Jakop 2011; prim. SSKJ, SP 2001, SNB 2012). Z ozirom na sodobno zasnovana pravopisna pravila, ki med drugim urejajo tudi vprašanja, povezana z izrazno prilagoditvijo oziroma domačenjem prevzetih občnih besed in stvarnih imen (prim. Pogačnik 2003: 33), se bomo v prispevku posvetili naslednjim, zaradi njihove problematičnosti pravopisno zanimivim vprašanjem:

Kaj lahko – glede na rabo v obravnavanem jezikovnem gradivu – ugotovimo o zapisu prevzetih kratic v splošnem: katere oblike zapisa kratic se v njem pojavljajo, kateri fonetični realizaciji sledi zapis leksikaliziranih kratic,⁷ v kolikšni meri je zapis kratic ustaljen, ali se kratice pojavljajo tudi kot sestavni del zloženek ali besednih zvez?

Kaj je značilno za rabo prevzetih kratic, ki se pojavljajo kot sestavni del zloženek ali besednih zvez s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro) in jih lahko primerjamo s primeri obravnave samostalniških zvez s podobno strukturo (prim. Gložančev 2012; Kern 2012): ali njihova raba potrjuje določila koncepta sodobnega pravopisnega priročnika (Dobrovoljc in Jakop 2011)?

2 Analiza gradiva

2.1 Zapis prevzetih kratic, zlasti tistih, ki se pojavljajo kot sestavni del zloženek

Med jezikovnimi spremembami, ki jih je mogoče spremljati v pravopisnih priročnikih, nas zanimajo značilnosti zapisa kratic, pri katerem opazujemo pisno podobo kratic in zapisovalne spremembe. Naša osredotočenost na zapis kratic izhaja iz ugotovitve, da gre za skupino pisnih znamenj, pri katerih so v preteklosti stilna napotila uporabnike »usmerjala k čim večji izrecnosti in izogibanju dvoumnim zapisom, zlasti pri zapisu števil, simbolov, oznak, celo kratic z besedami« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 54; gl. SP 2001: § 496). Sodobna komunikacija pa,

6 Z izrazom »pristen« v pričujočem prispevku pojmuje predstavo avtorjev posameznih del diskurza slovenske literature, ki ustvarjajo jezik tak, kot bi v jezikovni resničnosti dejansko lahko bil rabljen (prim. Skubic 2003).

7 Izraz fonetična realizacija v pričujočem prispevku pomeni podlago za pisno prilagoditev glede na izgovor v slovenskem ali tujem jeziku. Za kratice, ki sledijo fonetični realizaciji, pa rabimo izraz leksikalizirane kratice – tip *beemve*.

kot dokazuje pregled aktualne jezikovne rabe v reprezentativnem korpusu slovenskega jezika Gigafida, v vsakdanjo zapisovalno prakso vnaša vse več načinov za krajšanje sporočil – *LED-svetilka*, *TV program*, *USB ključ* (n. d.: 54, 114–115).

Razkorak med normo in aktualno jezikovno rabo ponazorjamo z nekaj zgledi iz analiziranega diskurza proznih del, ki v splošnem nakazujejo, da je za zapis kratic značilna pisna podomačitev glede na izgovor v slovenskem ali tujem (angleškem) jeziku. Podobno kot na osnovi opazovanja aktualne jezikovne rabe ugotavljata avtorici koncepta pravopisnega slovarja, so poleg leksikaliziranih kratic tujega izvora v analiziranem literarnem diskurzu rabljene tudi tuje kratice, ki »v slovenščini ohranjajo izvirno obliko, ki je lahko, a redko ustrezna tudi razvezavi v slovenščini« – AÚ |Afriška unija|, EÚ |Evropska unija| (n. d.: 194).⁸

Značilnosti zapisa prevzetih kratic, ki se pojavljajo v izbranem jezikovnem gradivu (*CNN*, *EU*, *LSD*, *TV*), predstavljamo primerjalno z redakcijami v nastajajočem *Slovarju pravopisnih težav* (2014–, dalje SPT), v posameznih primerih pa bomo prikazali rešitev slovarskih redakcij v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB 2012), kar je smiselno zato, ker je slednji prav tako nastal v novejšem času.

CNN CNN-a am. angl. CNN: Preziral sem ljudi, ki so si v praznih glavah pletli izmišljene zgodbe o neznancih in, kar je še huje, vanje verjeli tako sveto, kot bi jih slišali od vaškega župnika ali na CNN-u (*Vladan Borojević*, Vojnović 2012: 35)⁹

LSD nem. LSD: Fora je bla, ker je mami krađu razne tablete, vse od aspirinov dalje, pa jih basu v škatle od šibic in gor pisu: LSD, pa ECSTASY, pa take fore (*Janina Paškovič*, Skubic 2001: 51)¹⁰

EU EU-ja angl. EU 'European Union', sln. EU 'Evropska unija': Policaji so ga zagrabl pa rekl, kva pa vi tuki, gospod iz EU-ja (*Janina Paškovič*, Skubic 2001: 60)¹¹

V primerjavi z zgledom *CNN* moramo – podobno kot v primeru *EU* – tudi v primeru kratice *TV* poudariti, da je pomen te kratice v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ¹1970–1991, ²2014 (dalje SSKJ) in SP 2001 'televizija', zaradi česar je treba utemeljiti uvrstitev kratice *TV* med prevzete kratice. Pri uvrstitvi *TV* med prevzete kratice izhajamo iz: 1) etimološkega izvora leksema *televizija* – kot navaja *Slovenski etimološki slovar* (Snoj ²2009), je bila beseda prevzeta iz sodobnih evropskih jezikov, angl. *television*; 2) s sinhronega vidika, ki ga opazujemo med spremljanjem vsakdanje jezikovne rabe, pa ugotavljamo, da je kratica *TV* rabljena tako

8 Če pa kratica ima »domačo ustreznico, s kazalko *gl.* (*glej*) usmerjamo k podomačeni varianti« – ACP |Skupnost držav Afrike, Karibov in Pacifika|; *gl.* AKP (Dobrovoljc in Jakop 2011: 195).

9 Na portalu Fran (<<http://www.fran.si>>) kratica CNN doslej še ni bila vključena v novejša slovarska priročnika, tako da jo najdemo le v SP 2001:

CNN CNN-a tudi CNN -- [ceenèn -êna] m (ě ê; ë) |ameriška televizijska postaja|

Pri navajanju zglede iz analiziranega jezikovnega gradiva pregibno obliko navajamo le takrat, ko je ta rabljena tudi v pregledanem gradivu.

10 *LSD* -ja [elesdé -êja] m (ě ê) krat. močno sintetično mamilo, ki povzroča halucinacije; acid: *mamilo LSD*; *pivnik LSD*; *Najhujši je crack in seveda LSD, ki povzroča hude blodnje* E ← nem. *LSD*, kratica za *L(yserg)s(äure-)d(iäthylamid)* 'dietilamid lizergične kisline' (nav. po SNB 2012)

11 Podobno kot v primeru CNN je tudi kratica EU na portalu Fran vključena le v SP 2001:

EU EU-ja tudi EU -- [eú] m, prva oblika z -em (û; ü) Evropska unija

v slovenskem kot v angleškem jezikovnem okolju; značilnosti rabe slednjega v analiziranem gradivu nakazuje le zapis glede na izgovor v tujem jeziku, kot je to v primeru leksikalizirane kratice *tivi* (Skubic 2001: 9; gl. tudi 2.1.1.3).

TV angl. TV 'television', sln. TV 'televizija': Nobeden nič ne reče, sam v TV vsi zijajo (*Peter Sokič*, Skubic 2001: 218)

2.1.1 Glede izreke koncept pravopisnih pravil določa, da kratice izrekamo na dva načina, ki sta v pravopisnem slovarju obravnavana kot enakovredna, povezana z oznako *in* – ABC ABC-ja tudi ABC [abəcə in abecé abecêja] (Dobrovoljc in Jakop 2011: 216). Ker pa se izgovor posameznih kratic, kot potrjuje tudi v pričujoči raziskavi pregledano gradivo, približuje izgovoru v izvornem jeziku, zlasti angleščini, je navedenemu na drugem mestu dodano:

Opozorilo, da se nekatera kratična poimenovanja ne nanašajo na slovenska poimenovanja (SP¹2001: § 214), bi bilo treba dopolniti s pojasnilom, da se posamezne tuje kratice črkujejo po tuje, na primer BBC [bibisí], PR [piár] in PC [pisí], zglede pa prenoviti: UNESCO, EFTA, ADAC, CEI, BBC, PC, PR, FIFA, CIA, ASEAN (n. d.: 101–102).

S tem se ravni zapisa pripisujejo značilnosti, ki jih koncept pravopisnega slovarja sicer omenja tudi med pravorečnimi spremembami, značilnimi za knjižno pogovorno in tudi zborni izreko (n. d.: 41).

2.1.1.1 Primerjalno z redakcijami v SNB 2012 predstavljamo v pregledanem jezikovnem gradivu rabljene primere leksikaliziranih kratic, ki izkazujejo pisno prilagoditev glede na izgovor v slovenskem jeziku.

cedé -êja angl. CD: Nad cedeje se spravim. [...] Sej sploh ne, da bi mela tolk cedejev (*Janina Pašković*, Skubic 2001: 210)¹²

elesdé -êja nem. LSD: Oni so v času seksualne revolucije in elesdeja hodili na lokalne seljačke pjanke in svadbe, pa pili konjak Zvečevo, [...] (*Marko Đorđić*, Vojnović 2008: 49)¹³

esemés -êsa angl. SMS: »Pol ji pa esemes stisn« (*Vladan Borojević*, Vojnović 2012: 177)¹⁴

2.1.1.2 V pregledanem jezikovnem gradivu so rabljeni tudi posamezni primeri leksikaliziranih kratic, ki izkazujejo pisno prilagoditev glede na izgovor v angleškem jeziku:

didžej angl. DJ: [...] ko je didžej tistega lokala začel spuščati hrvaške hite in sem ob vsakem posebej na ves glas kričal besedilo pesmi, [...] (*Ata Čatko*, Čater 2002: 119, podč. avtorica)¹⁵

12 **cedé** -êja m (ê ê) 1. optična digitalna plošča za shranjevanje podatkov; CD (1), CD-plošča (1), CD-rom, cedejka (1), cederom, kompaktni disk, kompaktna plošča, zgoščenka (1): *Zaradi razširjenosti formata mp3 in piratskih cedejev se je znižala komercialna vrednost glasbe* 2. podatki, navadno glasba, posneti na taki plošči; CD (2), CD-plošča (2), cedejka (2), zgoščenka (2): *Novi cede bo izšel tudi v hrvaškem in angleškem jeziku* E ↑CD (nav. po SNB 2012)

13 Za zgled *elesde* glej zgoraj slovarsko redakcijo, navedeno po SNB 2012.

14 **esemés** -êsa m (ə ê) kratko, s številom znakov omejeno pisno sporočilo, navadno poslano po mobilnem telefonu; message, SMS: *poslati esemes; Najhitreje prsti po tipkovnici mobitela drsijo 12- do 15-letnikom, ki so od pošiljanja esemesov že malodane odvisni* E ↑sms (nav. po SNB 2012)

15 **didžej** -a m, člov. (î-ê) 1. kdor izbira, organizira in predvaja glasbo ter dodaja komentarje, navadno v diskotekah, na radiu; diskdžokej (1), DJ (1): *radijski didžej; V mladosti je nekaj let preigral kitaro*,

emtiví angl. MTV: ».../ A veš, une iz une oddaje na emtivi, k pedenajo une stare avte?« (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 118, podč. avtorica)

2.1.1.3 Med primeri kratic, ki v obravnavanem jezikovnem gradivu izkazujejo odklone od izhodiščnih določil koncepta novih pravopisnih pravil in s tem nakazujejo neustaljenost jezikovne rabe, omenjamo:

primer kratice, ki se v analiziranem jezikovnem gradivu pojavi v treh različnih oblikah:

TV in *tevé* -ja in *tiví* -ja angl. TV 'television', sln. TV 'televizija': Nobeden nič ne reče, sam v TV zijajo (Peter Sokič, Skubic 2001: 218); Na teveju že kažejo igrišče – ekipe že stojijo, pripravljene na žogo (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 218); Na teveju sem gledal vse živo, vse, kar je kolikor toliko gledljivo (Ata Čatko, Čater 2002: 100); Radovan odpihuje in jezno šalta programe na teveju. [...] potem so odnosi napeti, ker se stalno kregaš, kdo bo gledal teve (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 27, 28 idr.); Sam od tega tivija pa človek tud poblesavi (Peter Sokič, Skubic 2001: 9, vse podč. avtorica)

primer nekoliko poenostavljenega zapisa leksikalizirane kratice, ki izkazuje pisno prilagoditev glede na izgovor v slovenskem jeziku:

bevmé -ja nem. BMW: Jebiga, če je bila pa že mama kurbica in so stalno k njej hodil neki tipi z merdžoti pa bemveji (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 130, poud. avtorica); Miša se je pripeljal v svojem razmajanem bemveju (Ata Čatko, Čater 2002: 102, podč. avtorica)¹⁶

2.2 Zapis kratic, ki so sestavni del zloženek ali sestavni del besednih zvez

Kot smo opazili pri pregledu jezikovnega gradiva, se kratice pojavljajo tudi kot sestavni del tvorjenk,¹⁷ in sicer zloženek s črkovno prvo sestavino ter zloženek, katerih prva sestavina je leksikalizirana kratica.

Poleg različnih možnosti zapisa tvorjenk, katerih sestavni del je kratica, primeri tvorjenk nakazujejo tudi druga s stališča zapisa problematična mesta. Kot pogosto pravopisno vprašanje je zapis tvorjenk izpostavljen tudi v konceptu sodobnega pravopisnega priročnika, kjer

nato pa se seznanil z elektronsko glasbo in začel nastopati kot didžej 2. poustvarjalec elektronske glasbe s tehniko mešanja izvornih glasb; diskdžokej (2), DJ (2): S produkcijskim prvencem, ki mu je pripadel naziv prve slovenske progresivne plošče, sta pritegnila pozornost didžejev svetovnega formata E ← agl. deejay po izgovoru kratice DJ za ↑diskdžokej (nav. po SNB 2012)

¹⁶ **bevmé** -êja m voznik trinajst let starega beamveja; sopotnik v beamveju; Z beamvejem je obtolkel štiri parkirane avte; prim. **BMW** (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 211)

¹⁷ Med tvorjenkami, ki nastanejo po podobnem besedotvornem postopku, le da njihov sestavni del ni kratica, temveč prevzeta in na izrazni ravni slovenskemu jeziku neprilagojena predpona *ex-*, omenimo tudi primere **sestavljjenk**, zapisanih z vezajem: *ex-član*, *ex-gospa*, *ex-gospodična*, *ex-kriminalist*, *ex-šef* (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 17, 62, 28). Za razliko od navedenih sestavljenk pa primer *ex gostilničar* (Ata Čatko, Čater 2002: 207) nakazuje še eno obliko zapisa, in sicer zapis narazen (kot besedno zvezo). Obe v jezikovnem gradivu izpričani zapisovalni obliki pomenita odklon od normiranega, saj tako SSKJ (¹1970–1991, ²2014) kot tudi SP 2001 določata podomačeno obliko predpone *eks-* v pomenu 'nekdanji, bivši', zapisane brez vezaja v sestavljenkah tipa *eksjezuit*, *ekskralj*, *eksdirektor*.

je to vprašanje »obravnavano tako pri zapisu male oziroma velike začetnice, še posebej pa pri vprašanih pisanja skupaj ali narazen« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 229).

Kje se v jezikovni rabi kažejo s pravopisnega vidika problematična mesta, ponazarjajo samostalniške zveze, ki v primerjavi z variantnimi oblikami zapisa praviloma ne alternirajo v zloženke tipa *alfažarki* ali *alfa žarki*, čeprav se v jezikovni rabi pojavlja tudi zapis brez vezaja, torej narazen – *C-vitamin* – *C vitamin* – *vitamin C*, *TV-program* – *TV program* – *program TV* (n. d.: 115; prim. Gložančev 2012).

Pri raziskovanju predstavljene problematike izhajamo iz stališča koncepta pravopisnega slovarja, ki določa:

Kadar se kratica skladijsko uporabi kot sestavina besedne zveze, jo zapisujemo kot zloženko, ki je z vezajem povezana z jedrno besedo (Dobrovoljc in Jakop 2011: 232, prim. 44)

Primeri: *CD-pekač*, *CD-player*, *CD-plošča*, *CD-predvajalnik* (gl. 2.3). Koncept sodobnega pravopisnega slovarja v zvezi s t. i. tvorjenkami iz kratic dopolnjujejo pravila iz SP 2001 (gl. § 496) s pojasnilom, »da v obrnjenem vrstnem redu, ki ga pravopis priporoča zaradi samostalniškega značaja prve sestavine, oba člena pišemo narazen« (n. d.: 199) – *A4-format* – *format A4*.

Poleg zgledov, ki potrjujejo že navedena pravopisna določila (n. d.: 199, 232), kot sta *TV-dnevnik*, *TV-dvorana*, v jezikovnem gradivu najdemo tudi posamezne primere:

2.2.1 skupaj zapisanih zloženk, katerih prvi sestavni del je leksikalizirana kratica, ki se sicer pojavlja kot del besedne zveze (zgledi tipa *teveprogram* in ne *teve program*);

2.2.2 narazen zapisanih besednih zvez, katerih prvi sestavni del so kratice, ki se sicer pojavljajo kot deli tvorjenk (zgledi tipa *cd player* in ne *CD-player*; *CD shop*).

Opaženi odkloni od pravopisno določenega *teve program*, *CD-player* odpirajo predvsem dilemo glede zapisa skupaj ali narazen, ki jo bomo podrobneje raziskali z analizo značilnosti rabe leksikalnih enot, kot so *enbea liga*, *cd player*, *CD shop*, *teveprogram*, *TV-dnevnik*, *TV-dvorana*. Navedeni zgledi so za pričujočo analizo še posebej zanimivi, ker jih lahko primerjamo:

2.2.2.1 na eni strani s pravopisnimi določili glede zapisa zloženk z imenovalniško medpono tipa *alfažarki* – *alfa žarki*, – *žarki alfa* – *α-žarki*, *diskoklub* – *disko klub*, *ekonomlonec* – *ekonom lonec* – **ekonomski lonec* (Dobrovoljc in Jakop 2011: 115–118; prim. tudi sestavljenke tipa *ex-član*, *ex-gospa*);

2.2.2.2 na drugi pa z v analiziranem gradivu rabljenimi zgledi samostalniških zvez s strukturo *prevzeti samostalni/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalni* (kot jedro), ki praviloma ne alternirajo v zloženke in so tipa *enbea liga* (prim. Gložančev 2012).

Upoštevajoč možnost te primerjave ugotovljamo, kaj je značilno za kratice, ki se pojavljajo kot sestavni del zloženk z imenovalniško medpono ali kot besedne zveze.

2.3 Zloženske s črko ali kratično zvezo črk ali leksikalizirano kratico v prvem delu

V primeru pravopisnega pravila (SP 2001: § 496), »ki določa pisanje podrednih zloženk s črkovno ali številčno prvo sestavino kljub formalni prepoznavnosti položajev, kjer bi jo lahko rabili«, Dobrovoljc in Jakop (2011: 114) opažata neskladje med pravopisnim pravilom in jezikovno rabo. Kot ugotavljata, se omenjeno pravilo pogosteje uresničuje »pri zvezah s številko (60-letnica) kot s kratico (TV-program)« in »upoštevanje pravila ni odvisno od tega, ali je beseda že normirana, torej vključena v pravopisna pravila in slovar ali ne«.

Na tej osnovi je predlagana dopolnitev omenjenega pravila z dveh vidikov. Eden od njiju v primeru pisanja podrednih zloženk s črkovno prvo sestavino v obrnjenem zaporedju, tj. z desnim prilastkom, predvideva pisanje enote zloženske narazen – *vitamin C* (n. d.: 115). Obenem je iz navedenih korpusnih podatkov (Gigafida) razvidno, da je v jezikovni rabi pisanje narazen pogosto tudi, ko je prilastek na levi strani – *TV program, PVC vrečka, ABS zavore, LED-svetilka, USB ključ* (n. d.: 115 gl. tudi 54; prim. Kern 2012: 147). Izhajajoč iz ugotovljenega vpliva kodifikacije na ustrezni zapis zloženk s črkovno prvo sestavino, koncept sodobnega pravopisnega slovarja s primeri slovarskih redakcij ponazarja že navedeno pravopisno določilo (gl. Dobrovoljc in Jakop 2011: 232 v razdelku 2.2).

CD¹ CD-ja [cedé -êja] m; krat. [kompaktna ploščá]: komplet treh CD-jev; delovni zvezek s CD-jem; prim. **cede, CD-pekač, CD-predvajalnik, CD-ploščá**

CD-pekač -a [cedé-pekáč] m Prodam disk in CD-pekač; pet CD-pekačev; računalniška učilnica z internetom, DVD- in CD-pekačem; prim. **CD¹**

CD-player -ja [cedé-plêjer] m; gl. **CD-predvajalnik**; prim. **CD¹**

CD-plóšča -e [cedé-plôšča] ž program za zapisovanje CD-plošč; prim. **CD¹**

CD-predvajálnik -a [cedé-predvajálnik] m Ukradel je avtoradio s CD-predvajalnikom; prim. **CD¹** (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 232)

V pregledanem jezikovnem gradivu pravopisno določilo (gl. Dobrovoljc in Jakop 2011: 232) potrjujeta primera *TV-dvorana* in *TV-dnevnik*:

TV-dvorana -e Namesto osamljenega tipa z bulo je bila namreč mala TV-dvorana natrpana do zadnjega koticika in vsi so buljili v televizor, na katerem so se, vsaj tako se je zdelo, vrtela poročila (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 11)

TV-dnevnik -a [...] preklaplajajoč tri šumeče programe, na katerih je bila risanka pred TV-dnevnikom vrhunec programske ponudbe (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 71)¹⁸

V tipskem prikazu slovarskih sestavkov so razmeroma redki primeri zapisa leksikaliziranih kratic, kot je *beemve* (Dobrovoljc in Jakop 2011: 211, 232). Zato smo preverili še ugotovitve drugih raziskovalcev, povezane z obravnavano tematiko. Na osnovi številnih primerov novejšega besedja A. Gložančev ugotavlja, da je zapis skupaj, ki ga SP 2001 določa kot prednostnega

18 Glej slovarsko rešitev v SP 2001 in jo primerjaj s slovarskimi rešitvami v SNB 2012:

TV- [tevé] prvi del podr. zlož. (ê) [televizijski] TV-sprejemnik (SP 2001)

SMS- [esemès in sëməsə] prvi del zloženk (ë; ð) ki se nanaša na kratko, s številom znakov omejeno pisno sporočilo, navadno poslano po mobilnem telefonu: SMS-glasovanje; SMS-obveščanje; SMS-sporočilo E †SMS (nav. po SNB 2012)

(*teveoddaja* tudi *teve oddaja*), z vidika novejšega besedja nesprejemljiv – **devedepredvajalnik*, **esemessporočilo* (Gložančev 2012: 131; prim. Kern 2012: 147). To potrjuje v analiziranem gradivu rabljeni primer:

enbea liga -- -e (liga NBA, liga enbea): Ker Radovan se je odločil, da bom jaz športnik in da bom igral enbea ligu (*Marko Đorđić*, Vojnović 2008: 49)

Ker pa v analiziranem jezikovnem gradivu najdemo tudi posamezne zglede, ko so tvorjenke s kratičnimi prvimi sestavnimi, »ki alternirajo v zapis po črkovalnem branju kratic«, zapisane skupaj (*teveprogram* in ne *teve program*), ugotovitev iz Gložančev (2012: 131) dopolnjujemo z opažanjem, da zapis leksemov tega tipa izkazuje sledi neustaljenosti.

teveprogram -a [...] kakšen teveprogram ponujajo svojim gledalcem v Bijeljini, [...] (*Vladan Borojević*, Vojnović 2012: 77)

2.3.1 Pogostost pojavljanja zapisa brez vezaja v primeru zloženek s črkovno prvo sestavino lahko primerjamo z značilnostmi **zapisa zloženek z imenovalniško medpono** tipa *alfažarki* – *alfa žarki*, *diskoklub* – *disko klub*, *ekonomlonec* – *ekonom lonec*, in sicer z vidika koncepta sodobnega pravopisnega priročnika (Dobrovoljc in Jakop 2011: 115–118, 200).

Kot pišeta Dobrovoljc in Jakop, je način zapisa v primeru zloženek z imenovalniško medpono ali besedne zveze (*alfažarki* ali *alfa žarki*) odvisen od različnih dejavnikov, med katerimi izpostavljata ugotavljanje, »ali je beseda razširjena, koliko časa že živi v jeziku, v katerih zvrsteh je razširjena, od kod je prišla v jezik (po katerih kanalih) in kako je bila prvič normirana« (n. d.: 115). Vpliv navedenih dejavnikov se odraža v nepredvidljivosti pojavljanja ene ali druge pisne variante, kar je, zlasti v primeru prvin, prevzetih v novejšem času, mogoče povezovati tudi z neustaljenostjo jezikovne rabe (prim. Dobrovoljc in Jakop 2011).

Izvor neskladja med prevladujočo rabo in predpisom avtorici monografije o sodobnem konceptu pravopisnih pravil pripisujeta jezikovnosistemski utemeljitvi, »ki v besedno zvezo levo od samostalniškega jedra postavlja le pridevnik, v rabi pa se očitno uveljavlja skladenjski vzorec, v katerem pred jedrom besedne zveze nastopa nepridevniško določilo« (n. d.: 116). Glede na ugotovljeno ustaljenost zapisa avtorici skleneta, da bi bilo »v prihodnje boljše opozoriti na razširjenost zapisa narazen, pri čemer je v večini primerov uporabnike mogoče napotiti k izraznim možnostim, ki so bližje slovenskemu jeziku« – kar pomeni, da so skladenjsko ustreznejše (Dobrovoljc in Jakop 2011: 116–117; prim. Gložančev 2012: 132). Navedene ugotovitve ponazarjajo zgledi v nadaljevanju. »Zloženske z imenovalniško ali katero drugo medpono« (tudi t. i. »zloženske z neizraženim medponskim obrazilom«) (*alfažarki*, *akvarelbarvice*), »ki se uporabljajo kot besedne zveze z levim pridevniškim prilastkom (*akvarelne barvice*), v zamenjanem zaporedju pa kot besedne zveze z desnim prilastkom (*žarki alfa*), so v slovarju prikazane kot besedne zveze« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 200):

acid -a [ěsid-] m [glasbena zvrst]: Glasbi dodaja prvine *acida*; nesklonljivo v zvezi *acid house* začetnik *acid housa* (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 200; gl. tudi *backup program*, *bajpas podjetje*)

»Če je namesto besedne zveze z nesklonljivim prilastkom uveljavljena zveza z levim pridevniškim sklonljivim prilastkom, je to v redakciji predstavljeno z zvezo, zapisano v ležečem tisku« (n. d.: 200):¹⁹

angóra -e ž [vrsta vlakna, tkanine]: Plašči so izdelani iz kakovostnih prej, na primer kašmirja in angore; nesklonljivo v zvezi **angora volna** blago s petimi odstotki angora volne *angorske volne*; nesklonljivo v zvezi **angora zajec** vzreja angora zajcev *angorskih zajcev* (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 200)

Na osnovi opisane primerjave opažamo, da ima zapis zloženek z imenovalniško medpono določen vpliv tako na zapis zloženek (ali besednih zvez) z leksikalizirano kratico v prvem sestavnem delu (pogosteje *teve program* kot *teveprogram*) kot tudi na zapis besednih zvez, katerih prvi sestavni del so kratice (poleg *CD-player* tudi *cd player*). Na osnovi doslej predstavljene analize izbranega gradiva in določil sodobnega pravopisja lahko omenjeni vpliv razumemo kot posledico delovanja analogije, tj. v jeziku pogostega pojava ene jezikovne oblike po podobnosti z drugo.

2.4 Zapis besednih zvez, katerih prvi sestavni del so kratice (*cd player, CD shop*), ki se sicer pojavljajo tudi kot del tvorjenke (*CD-player*)

V izbranem gradivu najdemo tudi zglede, kot sta *CD shop* in *cd player*, ki prav tako potrjujejo v jezikovni rabi že opaženi odklon od pravopisnega pravila (SP 2001: § 496; prim. Dobrovoljc in Jakop 2011: 232).

cd player -ja angl. *CD player* [CD-predvajalnik, predvajalnik CD]: [...] noče kupit cd playerja, ker potem ne bi mogel poslušat teh komadov (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 96*)

CD shop angl. *CD shop* [trgovina s CD-ploščami, trgovina z zgoščenkami]: Tukaj je dogodek, če odprejo videoteko ali CD shop (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 179*)

V analiziranem gradivu zabeležena primera zapisa kratice *CD/cd* narazen (kot besedni zvezi) potrjujeta upravičenost razmisleka glede zapisa zloženek s kratično prvo sestavino (gl. Dobrovoljc in Jakop 2011: 115; prim. *CD-player* v n. d.: 232). Pogostost zapisa narazen in s tem odklon od pravopisnih določil pri različnih jezikovnih strukturah nakazujeta, da gre za eno od posledic težnje po poenostavitvi zapisa ali morda posledico delovanja analogije po zgledu standardizacije sprva dvojnic, kot je *angoravolna* tudi *angora volna* v SP 2001, nato pa zapisa narazen *angorska volna* oziroma analogije po zgledih, kot sta *acid house* in *aerotaksi služba* v konceptu sodobnih pravopisnih pravil (Dobrovoljc in Jakop 2011: 200).

Kot smo zapisali v drugem delu raziskovalnega vprašanja, skušamo – prav tako z vidika sodobnega koncepta pravopisnih pravil – ugotoviti, kaj je značilno za rabo prevzetih kratic, ki se

19 Gl. tudi *akvarel barvice*, bolje: *akvarelne barvice* (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 200). Primerjaj s *karving smuči* (ali *karvingsmuči*), bolje: *smuči za karving* – predložna samostalniška zveza; *mate čaj* (ali *matečaj*), bolje: *čaj mate* – samostalniška besedna zveza z desnim prilastkom (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 116–117).

pojavnjajo kot sestavni del zloženek ali samostalniških zvez s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro). Da bi se približali odgovoru na zastavljeno vprašanje, bomo zglede *cd player* in *CD shop* primerjali z zgledi obravnave samostalniških zvez s podobno strukturo, ki jih prav tako najdemo v analiziranem gradivu (prim. Gložančev 2012; Kern 2012). Na osnovi primerjave strukturno podobnih leksikalnih enot bomo poskušali odkriti, ali v analiziranem gradivu prisotne značilnosti jezikovne rabe potrjujejo določila v konceptu sodobnih pravopisnih pravil (Dobrovoljc in Jakop 2011: 114–118, 199–200).

2.4.1 Samostalniške zveze s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro) (*enbea liga*) z ozirom na besedne zveze tipa *cd player*, *CD shop* (v prim. s *CD-player*)

V razdelku 2.3.1 predstavljena pravopisna določila glede zapisa zloženek z imenovalniško medpono tipa *alfažarki* – *alfa žarki*, – *žarki alfa* – *α-žarki*, *diskoklub* – *disko klub*, *ekonomlonec* – *ekonom lonec* – **ekonomski lonec* kažejo na visoko stopnjo neustaljenosti v rabi in pogostost kodifikacije dvojnic na področju pisanja skupaj oziroma narazen (Dobrovoljc in Jakop 2011: 113–118). Na osnovi opažanja, da »se dvojnice v kodifikaciji ne prekrivajo vedno z dvojnicami v rabi in normi« – *ne nazadnje, po navadi* (SP 2001) – *nenazadnje, ponavadi* (jezikovna raba), *kaskozavarovanje* tudi *kasko zavarovanje* (SP 2001) – *kasko zavarovanje* (jezikovna raba), in raziskave »uporabnikovih normativnih zadreg, ki je izhajala iz poizvedb na spletu, v spletnih forumih in po elektronski pošti«, je bila narejena »poskusna kategorizacija težavnih mest, ki ne izhaja iz vrste tvorjenk, temveč iz oblike tvorjenk ali iz njene vsebine« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 113–114). Omenjena kategorizacija težavnih mest poleg pisanja besed s kratico ali števkovo v prvem delu (*ABS-zavore*, *50-letnica*) vključuje tudi pisanje zveze nesklonljivega pridevnika in samostalnika (*instant polenta*, *mini krilo*) (n. d.: 114; prim. z zgledi v Gložančev 2012: 125–126).

Opirajoč se na ti dve kategoriji težavnih mest, v prispevku obravnavane leksikalne enote (tj. kratice, ki se pojavljajo kot sestavni deli zloženek ali kot besedne zveze) v zadnjem podrazdelku primerjamo z zgledi samostalniških zvez, ki so prav tako rabljene v pregledanem jezikovnem gradivu, pomenijo odklon od uveljavljene norme, imajo strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro) in praviloma ne alternirajo v zloženke (prim. *enbea liga*; prim. Gložančev 2012; Kern 2012).

Primere samostalniških zvez, ki ustrezajo opisanim značilnostim, analiziramo z ozirom na predstavljeni koncept pravopisnih določil in jih v prispevku delimo glede na jezikovne značilnosti, ki izkazujejo določeno stopnjo pisne podomačitve na izrazni in oblikoslovni (oblikoskladenjski) ravni – tj. različna stopnja pisne podomačenosti, ki se kaže ne le v zapisu, ampak tudi pri sklanjanju – kot tudi s stališča zapisa skupaj ali narazen.²⁰ Na ta način skušamo razis-

20 V zvezi s tem Gložančev in Kern ugotavljata, da kot je za slovenščino pričakovano, v gradivu ni najti potrditve za morebitni zapis skupaj, kot ga za prednostnega določa SP 2001 (prim. Kern 2012: 145; Gložančev 2012: 130).

kati še morebitne druge značilnosti osrednjega predmeta raziskave, tj. kratic, ki se pojavljajo kot prvi sestavni deli zloženek ali besednih zvez.

Kot piše A. Gložančev, ima jezikoslovna obravnava samostalniških zvez s strukturo *samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro) tipa *čip kartica*, *all inclusive počitnice*, *mainstream kultura*, *metal koncert*, *Pampers plenice*, *prime time termin*, *Termopan steklo*, *wellness/velnes center* v slovenskem prostoru dolgo zgodovino (Gložančev 2012: 125–126). V slovenščini so se zloženske iz dveh samostalnikov pojavile že v drugi polovici 19. stoletja (Vidovič Muha 1988, nav. po Kern 2012: 141). Kern je pri pregledu raziskav besednih zvez s to strukturo zabeležil podatek, da se je polemika glede obravnave problematike odprla predvsem po izidu prve knjige SSKJ, ko so bili jezikoslovci neenotni prav glede vprašanja zapisa skupaj (Toporišič 1971, 1972, 1974) ali narazen (Rigler 1971; o tem tudi Vidovič Muha 1988, nav. po Kern 2012: 141). Naslednja pomembna prelomnica pri obravnavi zvez *nepridevnik* + *samostalnik* je bil SNB 2012. Kern je namreč s primerjavo slovarskih rešitev obravnavane problematike v SSKJ, SP 2001 in SNB 2012 ugotovil, da SNB 2012 »predstavlja precejšen odstop od ustaljenih slovarskih rešitev s tem, ko (sklicujoč se na dejansko rabo, potrjeno v korpusu Nova beseda) v več kot dveh tretjinah takih zvez navaja le pisavo narazen« (Kern 2012: 147).

Med razlogi za pisavo narazen pri več kot dveh tretjinah vsega besedja, zajetega v problematiko obravnave zvez *nepridevnik* + *samostalnik*, se izpostavlja porast iz angleščine prevzetega besedja v zadnjih dvajsetih letih, ko je ta leksemski tip postal tudi za slovenščino že (običajen) tvorbeni model (Gložančev 2012: 125; Kern 2012: 145).

Glede na že daljše obdobje intenzivirano stopnjo prevzemanja iz angleščine kot t. i. globalizacijskega jezika in hkratnega izrazitega porasta leksemskih enot s samostalnikom kot prvo, določujočo sestavino v živem jeziku« bi bilo po mnenju A. Gložančev pričakovati »obravnavo sorazmerno večjega števila zloženek s citatno prevzeto prvo sestavino« in obenem »predvidevati, da bo pri tej kategoriji zloženek SP 2001 znotraj svoje shematske strukture za zapis zloženek po zaporedju 'skupaj tudi narazen' prisluhnil naravni, iz jezikovnega občutka izhajajoči težnji po zapisu teh leksemskih enot narazen vsaj v toliko, da bo namesto oznake 'tudi' vpeljal oznako 'in', ki bi zapis narazen normativno vsaj izenačila z zapisom skupaj (Gložančev 2012: 130; prim. Dobrovoljc in Jakop 2011: 114).²¹

Ne glede na normativna določila A. Gložančev ugotavlja, da se leksemске enote s strukturo »Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro)« v rabi »pogosto skoraj prosto gibljejo med dvobesednostjo in enobesednostjo (tip *instant kava* in *instantkava*, *čip kartica* in *čipkartica*) ali v nasprotju z njimi ostajajo celo le pri dvo-, trobesednem zapisu (*underground glasba*, *all inclusive počitnice*) in so kot take z vidika določanja zapisa skupaj ali narazen težko ulovljive v ustrezno, konsistentno in zdržno standardizacijo« (Gložančev 2012: 126).

21 V zvezi s tem A. Gložančev ugotavlja, da SP 2001 tega »koraka ne stori in vztraja v prednostnem tipu zapisa skupaj, ki ga živ jezik nikakor ne more sprejeti in ga verjetno tudi ne bo« (Gložančev 2012: 130).

Da bi odkrili, kaj je značilno za rabo prevzetih kratic, ki se pojavljajo kot prvi sestavni del zloženek z imenovalniško medpono ali besednih zvez (*CD-player – cd player, CD shop*), bomo v analiziranem jezikovnem gradivu poiskali primere samostalniških zvez s strukturo *prevzeti samostalni/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalni* (kot jedro) in jih razdelili glede na stopnjo pisne podomačitve, kot jo izkazujejo različni tipi zapisa.

2.4.1.1 Prevzete, zlasti citatno pisane prve sestavine zloženek (po SP 2001) oziroma samostalniških zvez (glede na aktualno jezikovno rabo)

Smernice v jezikovni rabi prevladujočega načina zapisa prevzetih, zlasti citatno pisanih prvih sestavin zloženek oziroma samostalniških zvez nakazuje že omenjena razprava Gložančev (2012). V njej avtorica poudarja pomembnost upoštevanja smeri razvoja živega jezika, ki izkazuje sorazmerno večje število »zloženek s citatno prevzeto prvo sestavino«, in iz jezikovnega občutka izhajajoče težnje »po zapisu teh leksemskih enot narazen« (Gložančev 2012: 130). Podobna stališča glede prevzetih, zlasti citatno pisanih leksemov zagovarja tudi Kern, ko piše, da v rabi ni izpričane pisave skupaj oziroma je pisava skupaj zgolj izredno sporadična« (Kern 2012: 145). V novejših razpravah izpostavljeno pogostost zapisa prevzetih, zlasti citatno pisanih prvih sestavin zloženek oziroma samostalniških zvez narazen potrjujejo tudi zgledi iz analiziranega jezikovnega gradiva:

glasniki nove *free revolucije* (*Ata Čatko, Čater 2002: 158*)
last minute sedež (*Ata Čatko, Čater 2002: 203*)
wellness svet (*Vladan Borojević, Vojnović 2012: 234*)
 poslušati stare *jugo rock komade* (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 113*),
rock bend (*Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 158*)
spooky lokal (*Janina Pašković, Skubic 2001: 145*)
thrash metalska zvezdniška kariera (*Peter Sokič, Skubic 2001: 86*)
hardcore general (*Peter Sokič, Skubic 2001: 164*)
hardcore scena (*Peter Sokič, Skubic 2001: 85*)
 del nekega novodobnega *hi-tech sistema* (*Vladan Borojević, Vojnović 2012: 42*)²²

Dodatne dileme v zvezi s tvorbo zloženek s prevzeto, zlasti citatno pisano prvo sestavino po prepričanju A. Gložančev odpirajo »številni **dvobesedni prevzeti leksemi** tipa *all inclusive, drive-in, fast food, new age, second hand*« (Gložančev 2012: 130, poud. v izvorniku). Problematičnost obravnavanega področja je pereča tudi zato, ker 1) SP 2001: ni nakazal jasnejših smernic aktualne rabe primerov z dvobesedno citatno pisano prvo sestavino; 2) poleg tega naj bi se glede na SP-jevo prednostno slovarsko obravnavo enot z dvobesedno prvo sestavino tipa *rent-a-car-služba* (tudi *rent-a-car služba*) pričakoval v rabi nerealiziran prednostni zapis skupaj (Gložančev 2012: 131).

V povezavi z analizo jezikovnega gradiva naj omenimo še, da se odklon od aktualne jezikovne rabe kaže tudi v primeru pregibanja t. i. polcitatnih zvez. V primerjavi s pravopisom, ki v

.....

²² IZpisane oblike so (z vidika pregibanja) take kot v izvornikih.

splošnem določa, da se polcitatne zveze »navadno sklanjajo v obeh delih [...]« (SP 2001: § 867 *nervus simpaticus nervusa simpaticusa – Smilax aspera Smilax aspere*), raba, ki jo, kot bomo pokazali v nadaljevanju, izpričuje tudi pregled našega gradiva, kaže, da »se zlasti pri tovrstnih zvezah moškega spola ne sklanjajo v obeh sestavinah, četudi je končaj ustrezen« – *alter ego alter ega* (Dobrovoljc in Jakop 2011: 134–135).

Slovarske rešitve strukturno primerljivih besednih zvez v konceptu novega pravopisnega slovarja prikazujemo z nekaj zgledi iz tipskega prikaza – *big band big benda, case study case studyja, cash flow cash flowa* (gl. n. d.: 235) in s tem pokažemo razliko v primerjavi z že prikazanimi slovarskimi rešitvami za zglede, kot so *angora volna, karving smuči, mate čaj* (gl. razdelek 2.4.1).

big band ~ -a [bíg bénd-] m skladba za klavir, big bend in simfonični orkester; Nastopil bo big bend glasbene šole Grosuplje; Na glasbeni šoli v domačem kraju vodi dva big benda (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 235)

cash and carry ~ ~ -ja [kêš ent kêri] m (*plačaj in odpelji*): trgovina cash and carry; Navadila se je kupovati po načinu cash and carry (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 235)

Opisana pravopisno problematična mesta lahko ponazorimo še z nekaj primeri iz analiziranega gradiva in tako na empirični način pokažemo na aktualnost in razsežnost predstavljene problematike. Pri predstavitvi ponazarjalnega gradiva smo posebej pozorni na variantnost rabe dvo- ali večbesednih prevzetih leksemov v samostalniških zvezah s strukturo *samostalnik/nepridevnik + samostalnik*:

Animal planet angl. Kot tiste zveri z Animal planeta, [...] (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 103)

dream team angl. Evo, dream team sva bila [...] (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 239; v prim. s *tim Igor Ščinkovec*, Skubic 2001: 239)

night club angl. Takrat, ko smo bli v unmu tolminskemu night clubu, kao. (Peter Sokič, Skubic 2001: 13)

oneway ticket angl. »Oneway ticket,« sem rekel. »Enosmerna!« (Ata Čatko, Čater 2002: 206),

internet café angl. Internet [...] ali premorejo internet café [...] (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 64, prim. *internet cafeja*, nav. po Gigafida)

sevdah nightmare shr., angl. To je bila pač zame prispodoba vojne v Bosni, en velik »sevdah nightmare«, ena sama krvava orgija duševne bolečine. (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 125),

purple baze angl. *purple base* [...] odet v *purple baze*, z belim prahom pod nosom, [...] (Ata Čatko, Čater 2002: 206).

2.4.1.2 Samostalniške zveze z eno ali več prevzetimi, zlasti podomačeno pisanimi sestavinami

V analiziranem gradivu se pojavljajo tudi posamezne samostalniške zveze z eno ali več prevzetimi sestavinami, ki pa – v primerjavi s citatno pisanimi – izkazujejo višjo stopnjo podomačitve.

biznis poza angl. *business* (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 169)

čeking rum (Ata Čatko, Čater 2002: 181), *čeking room* (Ata Čatko, Čater 2002: 227) angl. *checking room*

džambo džet angl. *jumbo jet* (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 140, 146)

džambo plakat angl. *jumbo plakat* (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 157)

prajm tajm angl. *prime time* (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 180)

šoping center angl. *shopping center* (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 107)

Primeri iz prevzete leksikalne enote tvorjenih priponskoobrazilnih pridevnikov:

bodibilderska poza angl. *bodybuilding* (Peter Sokič, Skubic 2001: 233)

new-ageovski hit angl. *new age* (Vera Višnar, Skubic 2001: 76)

V analiziranem jezikovnem gradivu je rabljenih tudi nekaj primerov samostalniške zveze z apelativiziranim prevzetim imenom:

sacher torta -- -e nem. *Sacher* Poskusila je že *sacher torto* v hotelu *Sacher* (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 241)

toyota civic -e -- angl. *Toyota Civic* »[...] malo trzneš z nogo, *toyota civic*, leti ko svinja [...]« (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 179)

Na osnovi primerjave v analiziranem jezikovnem gradivu rabljenih zloženek oziroma besednih zvez s kratično prvo sestavino (tip *CD-player* – *cd player*) (gl. 2.4.1) in samostalniških zvez s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* + *samostalnik* ponovno opažamo, da je pri strukturah, katerih sestavni del je prevzet, v rabi razširjen zapis narazen. Druga primerjava je obenem potrdila smiselnost prve, pri kateri smo primere kratične prve sestavine, ki alternirajo v zapis leksikaliziranih kratic (tip *teveoddaja* tudi *teve oddaja* po SP 2001), primerjali z zloženkami z imenovalniško medpono (Gložančev 2012: 131; gl. 2.4.1). V primeru obeh primerjav smo namreč iskali razloge za v jezikovni rabi pogostejši zapis narazen (prim. Dobrovoljc in Jakop 2011).

Sklep

Z zgledi, predstavljenimi v analizi, smo pokazali, da je ena od pomembnih značilnosti zapisa prevzetih kratic, ki se pojavljajo tudi kot sestavni del zloženek ali besednih zvez, neustaljenost in s tem povezana variantnost zapisa kratic. To dokazujejo zlasti posamezni primeri neustaljenega zapisa prevzetih in v analiziranem gradivu rabljenih kratic, ki kažejo na odklone od pravopisnih določil SP 2001 (gl. razdelka 2.3 in 2.4). Slednje pri oblikovanju novega koncepta pravopisnih določil upoštevatata tudi Dobrovoljc in Jakop (2011), kar smo v prispevku podrobno predstavili.

Analizo gradiva, v kateri smo predloge pravopisnih določil in rešitev pravopisnega slovarja obravnavali z ozirom na to, ali jezikovno gradivo potrjuje predlagana določila in rešitve ter v katerih primerih izkazuje odklone, dopolnjuje primerjalni del analize. S primerjavo različnih struktur leksikalnih enot smo po eni strani skušali najti razloge za rabo prevzetih kratic, ki se pojavljajo kot sestavni deli zloženek ali besednih zvez s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* + *samostalnik*, po drugi strani pa smo iskali povezave med značilnostmi različnih jezikovnih struktur in obenem pokazali na razširjenost pravopisne problematike, povezane z rabo (zapisom) prevzetih prvin v proučevanih položajih.

Z navajanjem zgledov leksikalnih prvin, prevzetih iz angleškega jezika, smo na empirični ravni pokazali na opazno razširjenost njihove rabe v primerjavi s prvinami, prevzetimi iz drugih jezikov (na primer iz nemščine), in obenem ponazorili vpliv procesa globalizacije ter vloge angleškega jezika na govorice sodobnih družbenih okolij.

Izhodiščno opažanje jezikovne sproščenosti pri rabi prevzetih leksikalnih enot smo v raziskavi dokazovali s primeri različnih oblik zapisa prevzetih kratic (kratični zapis, leksikalizirane kratice, ena ali druga oblika zapisa kratic, ki so sestavni del tvorjenk ali besednih zvez). Menimo, da je jezikovna sproščenost v določeni meri tudi posledica izbire specifičnega, literarnega diskurza kot jezikovnega gradiva. Specifičnost jezikovnega gradiva je še toliko večja, ker v raziskavo vključeni diskurz posnema značilnosti vsakdanjega, prvotno govorjenega jezika oziroma t. i. *govoric družbenih okolij* (Skubic 2005) – jezikovnega vira doslej premalo raziskanih različic slovenskega jezika (prim. Dobrovoljc in Jakop 2011: 17).

Literatura in viri

- AITCHISON, Jean, 1991, 2001: *Language change: Progress or Decay*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra, 2012: Pisno podomačevanje novejših prevzetih besed v slovenščini. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 63–72.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DOBROVOLJC, Helena, 2009: Pravopisna obravnava imen znamk in industrijskih izdelkov ter posledice spreminjanja njihovih lastnoimenskih funkcij. *Jezik in slovstvo* 54/6. 3–16.
- , 2012: Pisanje imen izdelkov in znamk. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 27–39.
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- GLOŽANČEV, Alenka, 2012: Novejša slovenska leksika v luči obravnave samostalniških zloženkov v *Slovenskem pravopisu* 2001. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 125–139.
- KERN, Boris, 2012: Pisanje skupaj in narazen v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 141–149.
- PETI-STANTIČ, Anita, LANGSTON, Keith, 2013: *Hrvatsko jezično pitanje danas. Identiteti i ideologije*. Zagreb: Srednja Europa.
- POGAČNIK, Aleš, 2003: Prezemanje besed v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 48/6. 25–48.
- SKUBIC, Andrej E., 2003: »Ključno pa je, da nekaj tam spodaj je«. *Literatura* 15/150. 517–528.
- , 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- SNB 2012= *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (ur. Aleksandra Bizjak Končar in Marko Snój). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.).
- SP 1937 (1938) = *Slovenski pravopis*. Mala izdaja. Priredila A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).

- SPT (2014–) = *Slovar pravopisnih težav*, 2014–. Helena Dobrovoljc, Aleksandra Bizjak Končar, (ur.). Ljubljana: Založba ZRC. <<http://www.fran.si/spt>>
- STABEJ, Marko, 2010: Prišleki in čefurji. Alojzija Zupan Sosič (ur.): *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)* (Obdobja 29). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 297–304.
- ŠABEC, Nada, 2006: Anglicizmi v slovenskih medijih. Mihaela Koletnik in Vera Smole (ur.): *Sinhronija in diahronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor: Slavistično društvo. 208–215.
- TIVADAR, Hotimir, 2012: Nevarna razmerja med pisnim in govorjenim jezikom. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 203–211.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.